

TÜRKMEN HALK DESTANI GÖROĞLU ÜZERİNE MİTOLOJİK İNCELEMELER

Mythological Inquiries on Turkmen Folk Epic of Göroğlu

Handan AYDIN KASIMOĞLU*

Özet

Birçok versiyonları bulunan Köroğlu destanının Türkmenistan'da bulunan versiyonları, Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiş olmakla birlikte, bu alanda henüz yeterli bilimsel çalışmaların yapılmadığı görülmektedir. Sekiz cilt olarak yayınlanan Türkmence Göroğlu anlatmalarının birinci cildinde beş, ikinci cildinde sekiz, üçüncü cildinde altı, dördüncü cildinde dört ve beşinci cildinde sekiz kol yer almaktadır. Altı, yedi ve sekizinci ciltlerde ise kolların tamamı Kiril alfabesi ile verilmiştir. Bu makalede Türkmen halk destanı Göroğlu'nun içerisinde yer alan mitolojik motifler tahlil edilmiştir. Köroğlu'nun doğumu, adının verilmesi, olağanüstü at, Köroğlu'nun Ağayunus Peri ile evliliği, Hızır, dağ-mağara, turna, don değiştirme, ağaç, ok-yay-kılıç-mızrak ve dev gibi mitolojik anlamda oldukça çeşitlilik arz eden Göroğlu destanı, Batı versiyonlarına göre birçok farklılıkları bünyesinde bulundurmaktadır. Özellikle Göroğlu'nun mitolojik doğumu ve Ağayunus Peri ile evliliği bu anlamda çok dikkat çekicidir. Destanda yer alan diğer motifler ise hemen hemen Batı versiyonları ile benzer özellikleri içerir.

Anahtar Kelimeler: Göroğlu, versiyon, motif, mitoloji.

Abstract

There are many versions of Göroğlu Epic in Turkmenistan. Many of them are translated Turkey Turkish but still there are not sufficient scientific researches in this area. It is published eight volume of Turkmen Folk Epic of Göroğlu. In the first volume there are five, in the second volume there are eight, in the third volume there are six, in the fourth volume there are four and in the fifth volume there are five chapters of the book. In the six and eighth volume of book all chapters are in Kiril alphabet. In this article mythological motifs in Turkmen Folk Epic of Göroğlu are analyzed. In the epic there were born of Koroglu, giving name to him, expetiational hourse, marrigage of Koroglu with Agayunus fairy, mounten-cave, crane, change of dress, three, arrow-archer-sword-lance and giant as a mythological differences it has. It has many diffirences when we compare with western versions of Göroğlu Epic. It takes attention also in epic mythological borning of Göroğlu and marriage with Agayunus fairy. Other motifs are in the epic nearly same as western versions.

Keywords: Göroğlu, version, motif, mythology.

* Dr., Onsekizmart Üniversitesi, handanaydin@comu.edu.tr

Giriş

Köroğlu destanının en eski varyantı olarak bilinen Türkmençe Köroğlu anlatmaları, Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin de katkılarıyla Annagülü Nurmehmet tarafından Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.

Sekiz cilt olarak yayınlanan Göroğlu Destanı'nın birinci cildinde beş, ikinci cildinde sekiz, üçüncü cildinde altı, dördüncü cildinde dört ve beşinci cildinde de sekiz olmak üzere toplam otuz bir kol bulunmaktadır. Altı, yedi ve sekizinci ciltte destanın tamamı Kiril alfabesiyle verilmiştir.

İlk beş ciltte yer alan kollar sırası ile şöyledir:

I. Cilt	II. Cilt	III. Cilt	IV. Cilt	V. Cilt
Göroğlu'nun Türeyişi Göroğlu'nun Evlenişi Arap'tan İntikam Alış Övez'in Getirilişi Övez'i Dara Çeken	Hoşgeldi Övez Evlenen Ayçemen Servican Övez ve Kırat Arap Bağlayan Kırk Binler Övez Küsen	Moruk Kadın Göroğlu ve Balı Bey Telli Hanım Er Hasan Peri Küsen Merdivenli	Harmandeli Sapar Mehrem Handan Bahadır Bezirgan	Göroğlu Bey ve Davut Serdar Tebli Bahadır Bela Gerdan Gencim Bey ve Hıdr Ali Zengin Övez'in Oğlu Nur Ali Ahmet Bey'in Evlenişi Göroğlu'nun Ölümü

I. Köroğlu'nun Doğumu

Orta Asya versiyonu içerisinde değerlendirilen Türkmen grubunda yer alan (Yıldırım 1983:105) Köroğlu'nun doğumu, Batı versiyonlarına göre farklılık arz etmektedir.

Türkmenistan rivayetinde Köroğlu, Çardağlı Çandıbil denilen yurdun sultanı Cıgalı Beg'in Torunu Adıbeg'in oğlu olarak gor/gur (mezar) da dünyaya gelir. Bu sebeple de ona *mezar oğlu* anlamında **Göroğlu** adı

verilmiştir (Özkan 1997: 227). Metinde Köroğlu'nun doğumu şu şekilde gerçekleşmektedir:

“Bir gece yatarken, Hızır Aleyhisselam gelip rüyasına girdi: ‘Ey Cıgalı bey, sen üzülüp yatma, sen gelininin mezarına git, gözün ne hikmet görür?’ dedi. Bu düşü görüp keyfi hoş oldu, sabah namazını kıldıktan sonra, gidip gelininin mezarını gördü. Baktı ki, bir erkek oğlan olmuş, annesinin ciğerini yalayıp yatıyor. Onu kucağına aldı da mezarı gene muhkem edip dönüverdi getirdi evine” (Nurmemmet 1996: I: 7).

Köroğlu'nun dünyaya gelişi, Türkmenistan'da bulunan diğer dört elyazmasından Elyazma No: 390 f'de şu şekilde verilmiştir:

“Cıgalı körün bir karısı var idi. Bu biçare hamile vaktinde vefat etmiş. Bu öldükten sonra birkaç ay ve gün geçti. Birkaç ay gün geçtikten sonra mezarlıkta bir oğlanın oynayıp gezdiği görülmüş. Köy halkı hayret edip, bu oğlanın erkek ya da kız olduğunu öğrenmek için oğlanın çıkan mezarının yanında oyuncak bebek, altın, iğ gibi şeyler bıraktılar. ‘Eğer erkek oğlan ise eyere biner; kız ise bebekle oynar, iğ eğirir’ diye. Oğlan mezardan çıktı. Baktı ki, eyer duruyor. Oğlan iğ ile bebeğe bakmadan, hemen eyere binip oynamaya başladı. Sonra eyerin üstünü tutkalladılar. Oğlan mezardan çıkıp eyere bindi, inmek istediğinde kuyruğu yapıştı, inemedi. Adamlar gelip onu yakaladılar. Sonra o körün karısı öldüğünde iki kattı, oğlan onundur’ diye, oğlanı köre verdiler” (Nurmemmet 1996: I: 331).

Esas metinden farklı olarak, “Elyazma 390 f”, “Elyazma 391f” ve “Elyazma 883 f”de ise Köroğlu'nun babası *Cıgalı Bey* olarak geçmektedir.

Türkmen versiyonunda, olağanüstü bir doğumun söz konusu olduğu görülmektedir. Adıbeg'in hanımı hamile iken ölmüş, gömüldükten sonra Göroğlu karnından çıkarak mezarda doğmuştur. Gur/gor mezar anlamına gelmektedir ve bu nedenle de bu çocuğa mezar oğlu anlamına gelen Göroğlu adı verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Jean Paul-Roux'nun söylemi şu şekildedir; “*Köroğlu destanının kahramanının bir mezarda (kur) doğduğunu söyleyen versiyonlara rastlanmaktadır, bu da Köroğlu isminin Küroğlu=mezarın oğlu diye yanlış açıklanmasına yol açmıştır, böylece ‘ruhun ona’ mezar çukurunda geldiği söylenmek istenmiştir* (Roux 2005: 36). Pertev Naili Boratav'ın *Köroğlu Destanı* adlı eserine atıf yapmakla birlikte Roux'nun Köroğlu'nun Orta Asya rivayetlerinden habersiz olduğu görülmektedir. Boratav ise Köroğlu Destanı adlı eserinde doğum hadisesini

Özbek rivayetleri adı altında vermiştir (Borotav 1984: 28). Nitekim, bu rivayetler de Türkmen versiyonu ile benzerlik göstermektedir.

Mezarda doğum, kahramana olağanüstü üstünlük katarken, aslında ilahi bir gerçeğe de işaret edilmektedir. Allah (CC), ilk insanı balçıktan yaratmıştır (Kur'an-ı Kerim, En'am: 2). Bu durumda toprak, insanın hem geldiği (doğum), hem de gidecek (ölüm) olduğu son yerdir. Köroğlu'nun bu anlamda toprak altında doğması, gizil ilahi gücün varlığına işaret ederek olaya kutsal bir yön vermektedir.

Türkmen versiyonunun V. cildinde "Tebli Bahadır" kolunda, Köroğlu adı, atasının gözünün kör olması sebebiyle konulmuştur (Nurmemmet, 1996: 91). Bu noktada doğumun batı versiyonlarıyla birleştiği; fakat bu durumun "Tebli Bahadır" destanında ve başka yerlerde bir prensipden uğur alma açısından bunu Göroğlu olarak göstermenin mantıklı olduğu görülmektedir (Nurmemmet 1996: I: L).

II. Ad Koyma

Türk mitolojisinde gök sakallı koca, ak sakallı koca gibi isimlerle de anılan *Hızır* (Ögel 2002: 89-99), Türkmen versiyonunda *ak sakallı baba* olarak geçmektedir. Köroğlu'nun adını ak sakallı baba (Hz. Hızır) koyar.

Cıgalı Bey, torununu mezardan aldıktan sonra evine getirir. "*Baktı ki evinde bir ak sakallı baba oturuyor. Bu babanın eteğine bu oğlanı koydu. Baba bu oğlanın arkasına üç defa vurup, üç defa ağzına tükürerek: 'Bizim nefes, oğlumun olsun. Karanlık yurttan aydınlık yurda çıkmış. Adı da Rövşan olsun,' deyip, o yaşlı baba çıkıp gidiverdi* (Nurmemmet 1996: 7). Bu şekilde Köroğlu'nun isim babası, ona başı her dara düştüğünde yardım edecek olan Hz. Hızır'dır.

III. Olağanüstü At

At en kuvvetli kült olarak, destanlarda çok yer tutan bir hayvandır (Uraz ? : 145). *Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikayede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaştaki faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret timsali de olmuştur.* (Çoruhlu 2002: 141).

Hünkar, Cıgalı Bey'den tüm halkta eşi bulunmayan bir at getirmesini ister. Cıgalı Bey üç ay Arabistan halkının arasında dolaşır; ama

Hünkar'ın istediği gibi bir at bulamaz. “*Bir gün Derya'yı Şor'un kıyısında ikinci namazını kılıyordu. Bu nehrin kenarında Hünkar'ın yulkası kendi başına yatıyordu. Bir müddet sonra nehirden bir at çıktı, bir kısrağa üç defa zıplayıp, gene nehre girdi, gitti*” (Nurmemmet 1996: I: 19) Cıgalı Bey, Hünkar'dan doğacak tayı için bir sene müddet ister, bu süre zarfında tay doğar; fakat Hünkar'ın çevresindekiler, Cıgalı Bey'in Hünkar'ı kandıracağını “*Cihanda eşi bulunamayan at bundan sonra doğacaktır... bir dişi tazının yavrusunu getirdi, o seninle dalga geçiyor şahım*” (Nurmemmet 1996: I: 19) diyerek, Hünkar'a Cıgalı Bey'in gözünü oyduurlar.

Reyhan Arap'ın atı da su atı cinsindedir. Rövsen'in yengesi Gülenam: “*Gelince onun atını kısrağım için iste. Onun atı su atının cinsindedir. Senin atın da su atının tohumundan*” (Nurmemmet 1996: I: 19), der. Reyhan Arap'ın atıyla çiftleştirilen tay, Cıgalı Bey'in tavsiyesiyle Araz Çayı'nın kıyısına annesiyle birlikte Rövsen'e bırakılır. Adam nazarı görmeyecek, diye öğüt verilir. Ama Rövsen dayanamaz ve ata bakar. Bunun üzerine Cıgalı Bey: “*Oğlum, bir toprak kaz, üzerini muhkem kapat, yerin altında kırk gün besle,*” der. “*Kırk birinci gün, atın bir yerine güneş düştüğünü görür ve “Henüz olmamış, orasını sıkıca kapat da, gene kırk gün besle,*” diyerek gönderir. Kırk birinci gün bakılır ki, tayın eksigi kalmamıştır. “*Seksen gün yerin altında beslenen tay, beyaz yumurta gibi yuvarlanıp göz açıp kapayınca kadar dokuz defa zıplar. Tay bir sırtüstü yatar, aniden bir silkinir, kibleye bakıp, kuyruğunu kaldırarak hemen zıp diye gidiverir*” (Nurmemmet 1996: I: 25, 27).

Kırat'ın da “su atı tohumu” olması, daha başlangıçta ona olağanüstü vasıflara yükler. Mitolojide en kuvvetli cins atlar için sudan çıkan kanatlı atları anlatan efsaneler de bu unsurlarla ilgilidir (Çoruhlu 2002: 141). Kır At'ın da kanatları vardır ve uçma özelliğine sahiptir. “*Kırat sıçrayıp yerinden kalktı, koltuğundan çift kanat çıkardı. Gökyüzüne uçup Övez'e gene baktı ki... Kırat asumandan kartal gibi inip, gelip Övez'in önüne kondu. Çift kanadını toplayıp, dört ayağını yere dikip, hoş olup bir kişnedi ki dağlar dereler sarsılıp gitti*” (Nurmemmet 1996: II: 241). *Kırat bir silkilip, çift kanat çıkarıp al asumana kalktı* (Nurmemmet 1996: V: 401).

Türkmen versiyonun'da görüldüğü üzere, Kır At, uçabilme özelliğine sahip bir attır. Esasen Türk mitolojisinde “uçan at” motifine rastlanılmasa da, bunun ‘Türk destanlarını aşan bir motif (Boratav 1983: 68) olması itibariyle, Türkmen versiyonlarının dikkate alınmadığı ya da o sıralarda bu versiyondan habersiz olduğu düşünülmektedir.

Kır At'ın renginin özellikle 'kır' olması, Türklerde atlar için hususiyetle kır rengin seçilmesi, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Köroğlu ve Dadaloğlu dışında, Osmanlı padişahlarının (I. Bayezid, II. Mehmet, IV. Murad, II. Osman, II. Selim) da kır at tercih etmeleri oldukça dikkate şayandır (Esin 2004: 276). Emel Esin, sudan gelen aygır efsanesiyle ilgili diğer bir at renginin, Kaşgari'nin ala olarak tanımladığı, siyah ve beyaz renkleriyle mitolojik Yol Tengri'nin ve Oğuz kahramanı Kayı İnal Han'ın tercih ettiği kır'dır, diyerek İnan tarafından aktarılan destansı bir şiirde Kır At'ın, yaratılış efsanesinin bir karakteri olarak verildiğini ve yağız yer yaratıldığında yeryüzünde binicisiyle birlikte büyüdüğü, izleri IX-X. yüzyıllara kadar uzanan Köroğlu Destanı'nda Kır At'ın babasının Amu Derya sularından çıkmış bir aygır olduğu ifade eder" (Esin 2004: 276).

Ayrıca, sudan çıkan at ile ilgili olarak bir Türk versiyonundan (Esin 2004: 277) bahsedilir ve bu motif Türklere has bir motif olarak verilir (Boratav 1983: 66).

Kır At'ın uçmasından başka, birtakım insani özelliklere sahip olduğu görülmektedir. O, sahibi için gözyaşı dökken, duygusal bir hayvan görünümündedir: "*Hayvancağız, Göroğlu'nun omzuna kafasını koyup, gözünden sel gibi yaş dökerek ağladı*" (Nurmemmet 1996: V: 421). "*Kırat gözyaşını döküverdi. Bir müddet sonra Kırat, mihü dişi ile çekip çıkardı. Bir silkinip, çift kanat çıkararak al asumana kalktı. 'Nerdesin Türkmen sahrası?' diye yıldırım gibi fırlayıp gidiverdi. Gelip Göroğlu'nun meyhanesinin önüne konup üç defa kişnedi*" (Nurmemmet 1996: V: 363).

Göroğlu'nun Ölümü adlı kolda Kır At, Göroğlu'nun ölümüne dayanamaz ve acı içinde ölür: "*Baktı ki, Göroğlu başsız leş olup kan içinde yattıyor. Kırat onun el ayaklarına kadar koklayıp çıktı da sanki adam gibi gözünden yaş döküp korkunç korkunç kişnedi. Çırpınmaya başladı. Kanını akıtıp dört bir tarafa koştu, dağların başına çıkıp kişnedi, derelere inip kişnedi, koşup gelip kellesiz yatan Güroğlu'nun başucunda öyle bir ağladı ki, onun sesi dağları dereleri yankılandırdı, sesinden dağdaki böcekler bile duramadı. Kırat, korkunç korkunç bağırıp Güroğlu'nun başucunda vurunup can verdi*" (Nurmemmet 1996: V: 447, 449).

Kır At çok hünerlidir. Köroğlu, Kır At'ın hünerlerini şöyle sayar:

*“Şahım atın hünerini sorarsan,
Her hüneri üç yaşında bellidir.
Üçünü doldurup, dördüne girerse,
Dağlara dik çıkar, burnu yellidir.*

*Dördünü doldurup beşe girmiştir.
Ağır ordulara gözün vurmıştır,
En ehven yaşına şimdi varmıştır,
Ejderha dişlidir, yılan dillidir.*

...

*Bu atın hüneri bütün gemedir,
Şimdi bütün müsadese sendedir,
Hoş geldi de bir yazıklı bendedir,
Onun da hüneri güzel bellidir”* (Nurmemmet 1996: II: 35).

Elyazma No 446 f’de Köroğlu, atını şöyle tarif eder:

*“Gel Kırat doğru sözüm söyleyeyim,
Yiğit yüreğinin yaridir Kırat.*

*Şimdi sana doğru sözüm söyleyeyim,
Koşucu yiğidin atıdır Kırat.*

*Üstüne binince gönül açıcı,
Bir gidişte on beş menzil koşucu,
Mecliste bulunup ağzın açıcı,
Bir şirin dillinin atıdır Kırat.*

*Düşmanları Gürcistan’a sürmüştür,
Ejderha teg gözün açıp durmuştur,
Çevik ve mestane yürüyüşlüdür,
Bir şirin dillinintahtıdır Kırat.*

*Göroğlu der, başına kurban olur,
Eller toplanarakyanına gelir,
Ejderha teg gözün orduya salar,
Meydanın süsüdür, şadıdır Kırat* (Nurmemmet 1996: IV: 289).

Destanda Kır At'ın oyunu, yüz otuz iki örnek olarak verilir (Nurmemmet 1996: II: 241). Ayrıca Kır At'ın yirmi dört türlü koşuşu vardır (Nurmemmet 1996: I: 205).

Kır At'ın aynı zamanda oynadığı pek çok at oyunu vardır: “*Kırat, hızını kesmeden iki arka ayağının üstünde geri döndü. Göroğlu, her haykırdığında Kırat bir türlü oyun ediyor. Kırat iki arka ayağının üstünde de yürüyor, iki ön ayağının üstünde de baş aşağı yürüyor. Köroğlu ses ettiğinde, Kırat apar topar yatıyor. Göroğlu üstünden inip alkışlasa zıplaya zıplaya her türlü oyunu ediyor. Kıçını yere kazık gibi dayayıp kuyruğunun üstünde dönüyor*” (Nurmemmet 1996: II: 41).

IV. Göroğlu'nun Ağayunus Peri ile Evlenmesi

Köroğlu, Ağayunus'u rüyasında görür: “*Göroğlu'nun rüyasında bir açık sarı elbiseli, açık sarı sarıklı ihtiyar baba, bir perinin elinden tutup meyhaneye girdi. Getirip kucağına teslim etti. 'Oğlum sen üzülüp yatma senin eşin budur. Buna köyü Kaf'ta Cihan padişahı'nın kızı derler. Adına 'Ağayunus Peri derler,' diye, o ihtiyar baba çıkıp gidiverdi'*” (Nurmemmet 1996: I: 71).

Köroğlu, Ağayunus'a ulaşmak için Kaf Dağı'nın yolunu tutar. Düşünde görünen ihtiyar baba tekrar yoluna çıkar. “*Oğlum bu gün senin düşüne girdiğim kırkıncı günü. Seni de onun rüyasına sokmuştum. Bir zat rüyama girdi diye o da rahatsız olmuştur. Kible kapısından varırsan eşiğe yaslanmış bir ejderha yatıyordu. O perinin kendisi cadı duasıyla ejderha yapmış... Bir avuç toprağa nefes üfleyip verdi. Git bunu ağzına bırak! Bozular, ağaç olur da yatıverir, olmazsa seni de geçirmez'*” (Nurmemmet 1996: I: 77).

Ağayunus Peri, Kaf Dağı'ndadır. Köroğlu'nun buraya ulaşması ise yine rüyasına giren ihtiyar adamın sayesinde olmaktadır. Kaf Dağı, Türk masallarında da çok geçen, insanüstü varlıkların yaşadığı, mitolojik bir dağdır. Ağayunus, üç yüz altmış perisiyle bu dağda yaşamaktadır. Mitolojilere göre, perilerle meleklerin buldukları yerler, gökler alemleri ile dünya üzerindedir (Uraz ? : 110).

Dağın Kible kapısında yatan *ejderha* da Türk Mitolojisi ve sanatında büyük yer tutmaktadır. Türklerde, özellikle erken dönemlerinde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiş bu efsanevi yaratık, Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok

alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur (Çoruhlu 2002: 133). Nitekim, Köroğlu da ejderhayı alt etmektedir.

Ağayunus ateşten yaratılmış olmakla birlikte, topraktan yaratılan Köroğlu ile evlenir. Ağayunus Peri, istediği zaman kumru kılığına girip, uzak mesafeleri aşabilmekte, olabilecek şeyleri de önceden bilmektedir. “*Ağayunus Peri asumana kalkınca bir döndü de gene aşağıya inip Çandibil Kalesi'nin duvarının yüksek kulesine kondu*” (Nurmemmet 1996: V: 159). “*Ağayunus, cadı duasını okuyup tırnağına baktı ki, bu yalancı dünyada ne iş olup bittiyse biliyor. Abdestini tazeleyip iki rekât namaz kıldı. Cadı duasını okuyup tırnağına baktı*” (Nurmemmet, 1996: III: 15). Ağayunus Peri, cadı duasını okuyup elinin tırnağına bakarsa dünyada benden kırk gün evvel olmuş işi ve kırk gün sonra olacak işi bilirdi (Nurmemmet, 1996: II: 11).

V. Hızır-Şir Hüda Pir- Üç Yüz Altmış Erenler-Işık-Yıldız

Hızır, Köroğlu'nun isim babasıdır: “Baba, bu oğlanın arkasına üç defa vurup, üç defa ağzına tükürerek: ‘Bizim nefes oğlumuz olsun. Karanlık yurttan aydınlık yurda çıkmış, adı da Rövşen olsun’ deyip, o yaşlı baba çıkıp gidiverdi” (Nurmemmet 1996: I: 7).

İslamiyetten önce “Gök sakallı, Ak sakallı” (Ögel 2002: 89) olarak geçen bilge kişiler Köroğlu anlatmalarında karşımıza her ne kadar *Hızır* adıyla çıkıyorsa da geleneğe *ak sakallı baba, ihtiyar, pir* isimlerinin korunduğu görülmektedir.

Hızır Aleyhisselam, Köroğlu'nun isim babası olması veçhiyle üç yüz altmış erenlerin de koruması altındadır: “*Allah, sıradan bir kişinin evladı değilmiş. Biz şimdi toplanmışken, dağılmadan, bu oğlanı muradına erdirsek, nasıl olur? Rövşen'i yattığı yerde baygın hale getirdiler. Karnını kestiler, ciğerinin içini yıkayıp temizleyerek, içini nurla doldurdular*” (Nurmemmet 1996: I: 29).

Rövşen ışıklı, nurlu, kutlu anlamına gelmektedir. Tanrı'dan ışık, nur, kut almış demektir (Ergun 2001: 14). Böylelikle kahramanın doğumu, isim alması ile birlikte üç yüz altmış erenlerin de verdiği el, Köroğlu'na olağanüstü ve aynı zamanda kutsal kahraman statüsünü kazandırmaktadır.

Hızır ve üç yüz altmış erenler her daim Köroğlu'nun yardımına hazırdırlar. Köroğlu, erenlerden atına ve kendine yüz yirmi yaş dışında, atına ve kendine yüz yirmi yerinden yara düşse, yıldız gördüğünde iyileşmeyi

diler. Yine erenlerden düşman eline düşerse tez kurtulmayı, ahiret için saf iman, yetmiş iki dili kendine ayan etmelerini ister. Bu üç isteği erenler yerine getirir. Fakat Köroğlu: “İmdat erenler öldüğümde izimin kaybolmaması için bir evlat verin,” dileğinde bulunursa da erenler üç kere el verdiklerini, artık bu dileğinin olmayacağını söylerler. Köroğlu çok üzülür. Bu duruma üzülen Şir Hüda Pir (Hz.Ali), Köroğlu’na nefes eder: “Oğlum, sen üzülme, ben sana kendim bir nefes edeyim, ta kıyamet, ahir zamanına kadar adın yedi yaşlıdan yetmiş yaşlıya kadar bendelerin dillerinde dolaşsın. Adın yerin altında yatmasın,” (Nurmemmet 1996: I: 31) diyerek Hızır’a Köroğlu’nun adını sorar. Şir Hüda Pir Rövsen adını beğenmez, gör’den çıktı diye, ona Göroğlu adını verir. *Göroğlu’nun Türeyişi* adlı kolda, Rövsen adını Hızır Aleyhisselam, Göroğlu adını da Hz.Ali koymuştur. Nitekim, Köroğlu her fırsatta Şir Hüda Pir’i anar:

“Gaflette yatarım, geldi erenler,
Kalk gafil yerinden, uyan!’ dediler.
Gözüm açıp gördüm cümle cihanı,
O kişiye Şah-ı Merdan’ dediler.

...

Erenler toplanıp pazar ettiler,
Münafıklar ondan heder ettiler,
Pirim Şah-ı Merdan nazar ettiler,
Kırk tabak doldurup: ‘iç sen!’ dediler” (Nurmemmet 1996: I: 33).

“...

Göroğlu’nun Ali Piri
Sizi kollar Hakk’ın Şir’i,
Sizler kılıçlayın darı,
Ben döneyim Şah üstüne” (Nurmemmet 1996: II: 51).

Köroğlu yaralandığında, yaralarını Hz. Ali’nin Ağayunus Peri’ye verdiği mendil iyileştirir. Ağayunus Peri ile Köroğlu’nun nikahı kıyıldığında Hz. Ali (Şir Hüda), Ağayunus’a bir mendil vermiştir. “Ne zaman ağır yaralı olsa yaralarını yıkayıp temizleyip bu mendille silip sürsen, Göroğlu bir defa ölümden kurtulur,” demiştir. Ağayunus mendili çıkarıp, Göroğlu’nun vücudunu siler. Bir zaman sonra Göroğlu aksırarak hiç yere düşmedik gibi olup yerinden kalkar (Nurmemmet 1996: II: 69).

Köroğlu, üç yüz altmış erenlerden, eğer yaralanırsa yıldız gördüğünde iyileşmeyi diler. Türk mitolojisinde yıldızlar (Ögel 2002: 217) önemli bir yer tutmakla birlikte Türkmen Köroğlu destanında özel bir

yıldızdan bahsedilmiyor; fakat yıldızların insan talihi üzerindeki etkileri (Uraz ? : 34) düşünülecek olursa Köroğlu'nun da kendi doğumuna paralel olarak karanlık dünyadan ışığa çıkışı; tıpkı karanlık gecede yıldızların dünyayı ışığa kavuşturması gibi Köroğlu'nu da iyileştirmesi bu durumu daha anlaşılır ve anlamlı kılmaktadır. Nitekim, Köroğlu yıldız gördüğünde iyileşir: “*Göroğlu'na Pir nefesi yıldız gördüğünde yaran kurtulsun*” demiş. “*Gün battı, yıldız görüp yarası iyileşti*” (Nurmemmet 1996: II: 351).

VI. Dağ-Mağara

“Türk mitolojisinde yüce dağlar kutsaldır. Dağ kültürü bütün Türk dünyasında azatlığın, hürriyetin sembolü olarak kabul edilir. İnanca göre bu dağların zirvesi Arun-Südü'n'e yeni Cennet'e ulaşmaktır ve Tanrı orada, yeni Cennet'te yaşamaktadır” (Ergun 2001: 14).

Türkmen halk destanı Göroğlu'nun, mekansal anlamda dağ vurgusunun üst düzeyde olduğu bir anlatı olarak aslında bir zamanlar oldukça geniş bir mekanda hayvan sürüleri ile iç içe ve sürekli bir yerden başka bir yere göçerek yaşayan Türklerin geniş mekan (Kaplan 1985: 48-51) özleminin bir ifadesi olduğu açıkça görülmektedir.

Dağlar, Türk kahramanlarının zor zamanlarında arındıkları bir mekan olmanın yanı sıra yalnızlıklarını, sırlarını, dertlerini bir insan gibi konuşup paylaştıkları bir arkadaşdır. Köroğlu deyince akla gelen ilk şey adıyla da bütünleşmiş olarak kabul edilen *Çamlıbel*, Türkmen Köroğlu Destanı'nda *Çardağlı Çandibil* olarak geçmektedir. “*Çardağlı Çamlıbil'in mesken olarak seçilmesi tamamen dağ kültürü ile ilgilidir*” (Bayat 2003: 36). Köroğlu için *dağlar*, erenler mekanı ve sığınabileceği tek yerdir:

*“Peşimizden düşman yetse,
Dağlara var, dağlara var.
Etrafımı duman tutsa,
Dağlara var, dağlara var*

*Dağlar mürüvet ganidir,
Erenlerin mekanıdır.
Arap atlar, at hanıdır,
Dağlara var, dağlara var*

Dağların sinesi göktür,

*Kurtlar kuşlar orda pektir,
Himmetsiz beylerden yeğdi,
Dağlara var, dağlara var”* (Nurmemmet 1996: I: 217).

Köroğlu ne ise Çardağlı Çandebil de odur. Köroğlu'nun kırk yiğidinden biri olan Tebli Bahadır Esenhan, padişaha Çandibil için şöyle bir gazel söyler :

*“Esenhan 'ım Çandibil'in ilinin,
Her seher hu çakan pirleri vardır.
Her sözünde fikir, sena dilleri,
Gözleri kanlı yaş şirleri vardır”* (Nurmemmet 1996: V: 101).

Çandibil'de bulunan Karaman Dağı ise dağların dağıdır.

*“Karaman Dağ adlı olayların dağı,
Türlü türlü üstü külün bölüğü,
Her zaman ayrılmaz üstünden yağı
Üçyüzlü Dağ adlı dağları vardır”* (Nurmemmet 1996: V: 101).

Köroğlu her daim dağlar ile söyleşir:

“ ...
*Kar yağıp kervan bağlayıp,
Düşman sinesin dağlayıp,
Hazine alup ganimet paylayıp,
Nice kervan görn dağlar.*

*Yoktur dünyanın vefası,
Çok oldu cebr-i cefası,*

*Düşmana çektirip yası,
Bölüp, koşup kıran dağlar.*

*Kesip düşmanın başını,
Akıtıp gözde yaşını,
Serip meydana leşini,
Kerametli, zahir dağlar.*

Göroğlu kırkları ile,

*Hakk'ın medetkarı ile,
Pirim Hazret Ali ile,
Nice savaş kılan dağlar”* (Nurmemmet 1996: V: 109).

Göroğlu çok sevdiği Üçyüzlük Dağı ile zaman zaman söyleşir:

*“Gitme, gitme senden haber alayım,
Üçyüzlük Dağ niçin gitmez dumanın?
Erine, pirine kurban olayım,
Üçyüzlük Dağ niçin gitmez dumanın?”*

*Bulutluca, yağışlıca kışın var,
Her türlü renk veren taşın var,
Ben bilemem ne sevdalı başın var
Üçyüzlük Dağ niçin gitmez dumanın?”*

*Dağlar içinde dağlar şahı sen,
Güzeller içinde melek mahı sen,
Göroğlu'nun seyranlıca çağı sen,
Üçyüzlük Dağ niçin gitmez dumanın”* (Nurmemmet 1996: II: 357, 358)?

“Çenlibel (Çamlıbel) yer adında sıfat fonksiyonunda olan Çardaklı kelimesinin de çaar (dört), dağdan bozulma olduğu muhakkaktır. Çamlıbel dört dağla çevrilmiştir” (Bayat 2003: 49). Nitekim, Bayat, bu dört dağın metinlerde çokça geçen Karaman, Üçgümmez, Serçemen ve Mecnun Dağı olduğunu ifade etmektedir Buna istinaden Türkmen Köroğlu destanında ise Çardaklı Çandibil'den sonra adı en çok geçen dağların adlarının; Üçgümmez, Karaman, Mecnun, Balkan, Bedbaht, Arzulum, Aydere, Üçyüzlük, Yıldız, Yetimek, Tövekgel, Bela, Kaf ve Asker olduğu dikkati çekmektedir. Türk masal ve destanlarında çok sık geçen Kaf dağı, Türkmen Göroğlu destanında Ağayunus Perinin mekanıdır (Nurmemmet 1996: III: 285). Ağayunus Peri, başı her bunaldığında Kaf Dağı ile söyleşir (Nurmemmet 1996: III: 281). Destanda Kaf Dağı ile ilgili dikkati çeken önemli bir özellik, adının zaman zaman zaman “köyükap” olarak geçmesidir (Nurmemmet 1996: II: 345). Ögel (2002)'e göre bu söz (köyükap), Kırgız Türklerine göre yeryüzünü çevreleyen dağlar, yani Kaf dağı demektir. Farsça Kuh-i kaf'dan gelmiş olabileceği düşünülmektedir.

“Türk Mitolojisinde dağa sığınma, dağı yurdun hamisi gibi görme çok yaygındır” (Bayat 2003:36). Dağlarda yer alan mağaralar da bu anlamda dağlarla birlikte aynı cihette yer alırlar. Köroğlu son günlerini Yıldız Dağı’nın bir mağarasında geçirip bu mağarada ölmek ister: “Ben şimdi yüzyirmi yaşımı doldurdum. Dizimden kuvvet gitti... beni Yıldız Dağı’nın bir mağarasına götürüp bırakın, orada ölüp gideyim,” (Nurmemmet 1996: V: 423) der. Yine ‘Göroğlu Çandebil’de Tövekgel adlı dağın bir mağarasına sığınır (Nurmemmet 1996: V: 165, 249).

VII. Turna

“Haberci olarak bilinen turnalar, Orta Asya’da baharda gelip, kışın giden kuşlardır” (Ögel 2002: 553). Köroğlu, turnalardan haber sorar:

“Havadan uçan beş turna,
Bizim iller yerinde mi?
Birisi bine baş turna,
Bizim iller yerinde mi?

...

Göroğlu der öğündüğüm,
Tavlada atım bündüğüm,
Direk olup sığındığım,
Koca dağlar yerinde mi” (Nurmemmet 1996: III: 105)?

Göroğlu’nun bakıp beslediği beş evcil turnası vardır. Her zaman Göroğlu ağır sefere gittiğinde, Ağayunus Peri Göroğlu’nun peşinden o turnaları gönderip Göroğlu ile hat, haber alışır (Nurmemmet 1996: II: 29). Ağayunus Peri, Göroğlu’nun haberini turnalardan bekler:

“Uçarak gelen beş turna,
Şom haberin vardır senin
Gözlerinde kan yaş turna,
Şom haberin vardır senin.

Şimdi bildim devlet dönmez,
Yüreğimin odu sönmez,
Gece vakti turna konmaz,
Şom haberin vardır senin

Kuşlardan mükemmel kuş sen,

*Yüreğimi eriten kuş sen,
Cenkte cesura yoldaş sen,
Şom haberin vardır senin.*

*Yunus der, beş turnam gelir,
Bu iş canıma ad salır,
Kuş haberi yaman olur,
Şom haberin vardır senin”* (Nurmemmet 1996: I: 61).

VIII. Don Değiştirme

Destanda periler ve cadılar her türlü hayvanın donuna girerek kılık değiştirirler. Asuman peri zaman zaman kumru kılığına girip işleri yoluna sokar: “*Onlar sonra kumru kılığına girip, Hak yoluna dua kılıp, feleğe doğru kanat açıp gittiler. Ağayunus Peri asumana kalkınca bir döndü de gene aşağıya inip Çandibil Kalesi’nin duvarının yüksek kulesine döndü”* (Nurmemmet 1996: V: 159). Ağayunus Peri, Gülşirin ile dua okuyarak ak güvercine dönüp, uçup giderler (Nurmemmet 1996: III: 293).

Destanın *Övez ve Kırat* kolunda *Gövdürgül* adlı cadı kartal, insan ve kuş donuna girmekte ve bu işi dua ile yapmaktadır: “*Gövdürgül melun bir avuç toprağa İsm-i Azam duasını okuyup kendine sürdü. Bir kartala döndü, uçup Esen Pehlivan’ın yanına geldi. Bağırıp uyandırmak istedi, olmadı. İsm-i Azam duasını kendine okuyup, akrep olup Esen Pehlivan’ın tabanından soktu... Gövdürgül, tekrar sokup yılan zehrini gönderdi”* (Nurmemmet 1996: II: 247). “*Gövdürgül, İsm-i Azam duasını okuyup, büyük vücutlu karı oldu”* (Nurmemmet 1996: II: 249).

“*...Kuş olup Edil Şah’ın köşküne uçup gitti”* (Nurmemmet 1996: II: 227). Yine aynı kolda Sakı Melun adlı cadı kırlangıç donuna girer. “*Sakı melun Göroğlu’nun pirinden medet sordu. İki rekât namaz kılıp Kible’ye dönüp bir avuç toprağa nefes üfledi... Küçücük kırlangıç kılığına girdi”* (Nurmemmet 1996: II: 229).

Destanın *Servican* kolunda, Zeynep cadı “*... Şahin olup Güroğlu’nun üstüne saldırdı, gözünü oyma fikrine düştü”* (Nurmemmet 1996: III: 207).

Köroğlu, Şir Hüda Pir’in verdiği kuş tüyleriyle kılık değiştirir. “*... Göroğlu’nun eline iki tane birisi ak, birisi kara kuş tüyünü verdi. Bu tüyü*

saçınıza sakalınıza vurursanız ak sakallı yiğitleriniz kara sakallı olur; kara sakallısı ak sakallı, ak saçlı olur. Böylece kılığınızı değiştirip kendiniz de kalender libasını giyip kalender olarak kaleye gireceksiniz (Nurmemmet 1996: II: 19).

IX. Ağaç

“Türkler çınarı, bir ulu ağaç, kaba ağaç olarak saymışlardır . Anadolu’daki köylerde ulu ağaçların altı, çeşitli nedenlerle bir toplanma yeridir” (Ögel, 2002: 477, 492). Nitekim, *Göroğlu’nun Türeyişi* adlı kolda ak sakallı baba çınarın altında namaz kılar ve üç yüz altmış erenler burada toplanıp aralarında müşavere ederler (Nurmemmet 1996: I: 27).

Destanda çınar ağacı yüz adım yere gölge verir. *“Yıldız Dağı’nın kenarında bir çınar gölgesi vardı. Bu çınar Kaf Dağı’ndan getirilip eski zamanda dikilmişti. Yetmiş iki dalı vardı. Her dalı yüz adım yere gölge verirdi. Onun dibinde balçıktan yapılmış yüksek sekisi, soğuk sulu pınarı vardı* (Nurmemmet 1996: V: 385). *“Aydere Dağı’nın yanında bir büyük çınar vardır. Onun gölgesinde bizim Esen Pehlivan diye bir pehlivanımız olmalı. O, altı aydan beri uykuda yatıyordu”* (Nurmemmet 1996: II: 247).

X. Ok-Yay-Kılıç-Mızrak

Destanda geçen *ok* ve *yay* İsfahan’da dört usta tarafından üç yılda bitirilip, ağır mercan, altın ve gümüşten yapılmıştır. Ustaların şartı; onu çeken adam olursa bir kuruş vermeden alacak, çekemeyen ise dört yüz altın kaybedecektir. Ayrıca bu yay, kırk peygamberin gücü birikse çekilemeyen bir yaydır. Onu ancak duasını bilenler çekebilirler (Nurmemmet 1996: I: IV: 37, 189).

Köroğlu, dokuz kat derinden kılıfı olan yayı alıp çatırdatarak çeker; fakat ustalar ok-yayı vermezler. Eğer oku yedi filden geçirirse vereceklerdir. Köroğlu bu işi başarır, ok ve yayı alır.

Köroğlu’nun kılıcı da Şir Hüda Pir’in: *“Benden sonra nişan olsun”* (Nurmemmet 1996: I: 31) diye, beline taktığı keskin kılıçtır. Köroğlu’nun mızrağı da çifte elmas suyu verilerek yapılmıştır (Nurmemmet 1996: II, III: 297, 85).

XI. Dev

Destanda geçen devler on iki arşınlık, Kır At'tan iki misli büyüktür. “Dev yerinden kalkınca bulut gelir gibi oldu. Gölgesi iki menzil yere yetip gün görünmeden kaldı. Dev ağzını açıp ateş püskürtmeye başladı. Her defa ateş püskürttüğünde Kırat'a on iki kez asumana çıkıp ateşi geçiriyordu (Nurmemmet 1996: II: 287).

Dev, masal, efsane ve destanlarımızda olağanüstü görünüm ve davranışları ile genellikle kahramanın macerasında bir engel olarak ortaya çıkar (Yücel 1998: 38). Bununla birlikte devler, destanda her ne kadar güçlü olsalar da hep yenilirler. Kır At, devi yendiği gibi (Nurmemmet 1996: III: 289), Ahmet Bey de Makul Şah'ın Abcoş adlı devin başını kılıcını bir sallayışta keser (Nurmemmet 1996: V: 403). *Övez ve Kırat* kolunda ise devlerin başı “Hebeşi Dev”dir. Esen Pehlivan da Habeşi Dev'i yener (Nurmemmet 1996: II: 247, 251).

Sonuç

Türkmen halk destanı Köroğlu'nun diğer versiyonlarından farklı olarak gor (mezar)' da olağanüstü doğumuyla başlayan mitolojik süreç, onunla bir bütün oluşturan Kır At, Çardağlı Çandibil ve bu üçlüye eklenen kırk arkadaşı, Hızır Aleyhisselam, Şir Hüda Pir (Hz. Ali), Ağayunus Peri ile, olayların içinde yer alan turnalar, devler, don değiştiren cadılar ve periler... destanın motifsel anlamda çok daha zengin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR:

- BORATAV, Pertev Naili (1984), *Köroğlu Destanı*, s.28, İstanbul.
BAYAT, Fuzuli (2003), *Köroğlu*, Ankara.
ÇOBANOĞLU, Özkul (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara.
ÇORUHLU, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul.
EKİCİ, Metin (2004), *Türk Dünyasında Köroğlu*, Ankara.
ERGUN, Metin (2001), “Ural Batır, Akbuzat ve Köroğlu Destanları Arasındaki Benzerlikler”, Milli Folklor, S.49, s.14, Ankara.
ESİN, Emel (2004), *Türk Sanatında İkonografik Motifler*, İstanbul.
İNAN, Abdulkadir (1998), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.
KAPLAN, Mehmet (1985), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, İstanbul, Dergah Yay.
NURMEMMET, Annagülü (1996), *Türkmen Halk Destanı Göroğlu*, C, I, II, III, IV, V, Ankara.
ÖGEL, Bahaeddin (1989), *Türk Mitolojisi I, II*, Ankara.

- ÖGEL, Bahaeddin (2002), *Türk Mitolojisi II*, s.437, Ankara.
- ÖZKAN, İsa (1997), “*Köroğlu Destanı 'nda Kahraman ve Atının Doğuşu İle İlgili Motiflerin Tahlili*”, s.227, Türk Dili, Eylül.
- REİCHL, Karl (2002), *Türk Boylarının Destancıları*, (Çev.: Metin Ekici), Ankara.
- ROUX, Jean Paul (2005), *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s.36, İstanbul.
- URAZ, Murat (?), *Türk Mitolojisi*, Hera Yay, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (1983), “*Köroğlu Destanı 'nun Ortaasya Rivayetleri*”, *Köroğlu Semineri Bildirileri*, s.103-114, Ankara.
- YÜCEL, Ayşe (1998), “*Masallarda Dev ve Yaratılış Deatanındaki Benzerleri*” *Milli Folklor Dergisi*, sayı. 39, Ankara.